

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

بررسی تأثیرپذیری وحدت و یکپارچگی از زبان فارسی

۱- رضا قربانی ۲- پریسا محمود پور ۳- سهیلا تقی زاده

۱- دانشجوی ارشد زبان و ادبیات فارسی گرایش آموزش زبان فارسی برای فارسی‌زبانان، دانشگاه

ارومیه

۲- دکترای تربیت بدنی، گرایش مدیریت رسانه، دانشگاه تبریز

۳- آموزگار، دانشگاه تربیت معلم خوی

Email : (reza_ghorbani673@yahoo.com)

Email : (parisa.mahmudpour@yahoo.com)

چکیده

هدف از انجام این تحقیق بررسی تأثیرپذیری وحدت و یکپارچگی از زبان فارسی می‌باشد. زبان و یکپارچگی، دو جزء جدایی‌ناپذیر در تشکیل زیرساخت‌های جوامع بشری در عرصه روابط فردی و اجتماعی است این زبان چه در آن روزگارانی که مردم ایران زمین بدان سخن می‌گفتند و اعلامیه‌ها و منشورها و فرمان‌های خویش را بر پیشانی صخره‌ها و ستون‌ها حک می‌کردند و چه آن زمان که فردوسی بزرگ، حماسه سترگ خود را با آن می‌سرود تا ریشه‌ها و علایق ملی و فرهنگی را با آن نیرو بخشد و خودشناسی و خودباوری را به ایرانیان نشان دهد، چه هنگامی که مولوی، آفریننده بزرگ ادب عرفانی ایران و جهان آثار خود را با آن سرود، تا اصالت دینی و عرفانی را به مردم بیاموزد و چه هنگامی که سعدی و حافظ شیراز ماندگارترین آثار ادبی خود را با آن نوشتند، همیشه و همواره نقش اصلی و ویژه‌ای در پایداری و حیات قوم ایرانی و وحدت ملی بازی کرده و می‌کند. در حقیقت زبان فارسی همیشه چون حلقه‌ای مرئی و نامرئی، هویت ملی ایرانیان و اقوام آن را به یکدیگر پیوند داده و اکنون نیز همچنان عامل اصلی وحدت ملی ایرانیان است. زبان و ادبیات فارسی برای همه مردم ایران زمین مقدس و ارزشمند است و ما برای اتحاد و همدلی به این زبان نیاز داریم. در این نوشتار که بر اساس روش کتابخانه‌ای صورت گرفته با اشاره‌ای گذرا به اهمیت زبان فارسی و تأثیر آن در وحدت ملی و پیشینه آن در گذر زمان، نقش بعضی از شاعران پرآوازه فارسی‌گو را در گسترش و رواج این زبان اشاره کرده و در آخر به نتیجه‌گیری تأثیر زبان فارسی در وحدت و همبستگی و هویت ملی ایرانیان اشاره می‌کنیم.

کلمات کلیدی: زبان فارسی، یکپارچگی، وحدت.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

۱. مقدمه

زبان هر ملت رمز هویت و وحدت ملی، محور فرهنگ، ابزار ارتباطات و حامل اندیشه‌های انسانی است. تضعیف یا تقویت زبان گاه باعث تضعیف نظام سیاسی و یا بالعکس، باعث قوت و اعتبار وحدت و یکپارچگی ملی می‌شود(۱). غنای زبانی موجب غنای ادبی و بالعکس می‌شود. ادبیات و زبان غنی و پرمایه، فرهنگ‌ساز است و تفاوت فرهنگی ملتی را با ملت دیگر نشان می‌دهد(۲). هیچ چیز بهتر از ادبیات به ما نمی‌آموزد که تفاوت‌های قومی و فرهنگی را نشانه‌ی غنای میراث آدمی بشماریم و این تفاوت‌ها را که تجلی قدرت آفرینش چندوجهی آدمی است، بزرگ بدانیم. مطالعه ادبیات و زبان فارسی و تاریخچه آن بی‌گمان لذت‌بخش است، اما درعین حال به ما می‌آموزد که چیستیم و چگونه‌ایم، با وحدت انسانی‌مان و با نقص‌های انسانی‌مان، با اعمالمان، رؤیاهایمان و اوامامان، به‌تنهایی و با روابطی که ما را به هم پیوند می‌دهد، در تصویر اجتماعی‌مان و در خلوت وجدانمان آشنا می‌شویم(۳). ادبیات، عنصری کلامی است که برای بیان زیبا و متعالی و انعکاس احساس، عاطفه و اندیشه انسانی به کار می‌رود. ادبیات از یک سو با دنیای تخیل سر و کار دارد و از سوی دیگر با دنیای واقعی ارتباطی معنادار پیدا می‌کند. یک سر در عالم هنر دارد و یک سر در دنیای زبان(۴). ماهیت ادبیات لذت بخشی و فایده انسانی است و هدف آن کاهش هیجانات روحی یا انگیزش آن‌ها، اما هدف عالی‌تر و متعالی‌تر آن تجلی فرهنگ، هنر تمدن و میراث فکری اقوام گذشته است. از این حیث ادبیات بازتاب اندیشه، آرزوها و آرمان‌های یک قوم در مسیر تاریخ پرفراز و نشیب شان است. درون مایه‌ی ادبیات برانگیختن عواطف و احساسات انسانی است از این رو زبان ادبی با بیانی غیر مستقیم و تأثیر گذار خود در آگاهی بخشی و بیداری وجدان‌های خفته و تأثیر بر روح و روان پیچیده انسان‌ها به جای هر چیز دیگر کارآیی دارد(۵).

۲. بیان مسئله

زبان فارسی به‌عنوان یکی از زبان‌های غنی و کهن دنیا و زبان دوم اسلام، به لحاظ گستره واژگانی و توانایی‌های خود، در ردیف زبان‌های مهم دنیا جای دارد و از ارزش شایانی برای انتقال مفاهیم دوستی و معانی بلند برخوردار است(۶). زبان فارسی امروز بی‌گمان در ایجاد پیوند دوستی ملل هم‌جواری و سایر ملت‌ها در تحقق و شکل‌گیری طرح گفت‌وگوی ملت‌ها و تمدن‌ها نقش بسزایی ایفا می‌کند، و بیش‌ازپیش توانسته است توجه جهانیان را به خود جلب کند و آن‌ها را به اندیشیدن در ایجاد روابط و پیوندهای دوستی با این زبان تشویق کرده است(۷). زبان فارسی که عهده‌دار برقراری ارتباط بین ملل مختلف دنیا شده، به همین سبب در پیشرفت فرهنگی و هنری در زبان‌های سایر ملل و کشورها تأثیرگذار بوده است(۸). ادبیات غنی و کهن سال فارسی، با چنین کارکردهایی امروزه می‌تواند در تعالی انسانی و فرهنگی جامعه ایران در هر حال نقشی مؤثر داشته باشد. زبان فارسی نیز با غنای واژگانی و دیرینگی و پشتوانه‌های فکری و فرهنگی خود نقش وحدت بخشی میان اقوام ایرانی برعهده دارد. زبان فارسی با پیوند مستحکمی که با ادبیات دیرپای ما دارد توانسته است با آبشخور فرهنگ غنی مردم ایران درآمیزد. امروزه حفظ هویت ملی(فردی و اجتماعی) در گرو حفظ زبان و ادب فارسی است(۹). بنابراین جایگاه و نقش رشته زبان و ادبیات فارسی نقشی مهم و حیاتی است زیرا زبان و ادبیات فارسی:

- یکی از مؤلفه‌ها و ارکان هویت ملی ایران است؛
- عنصر مهم قدرت فرهنگی ایرانیان به شمار می‌رود؛

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

- عامل تبیین و ترویج فرهنگ اسلامی است؛

- عامل انسجام اقوام ایرانی است؛

- وسیله ترویج انقلاب اسلامی و زبان دوم جهان اسلام است (۱۰).

یکی از رازهای تداوم فرهنگ ایرانی زبان فارسی است چرا که این زبان به مثابه یک کشور عمل می‌کند و مردم و ملتی را پرورش و حفظ می‌کند. زبان در بسترسازی و گسترش هویت ملی ایران بسیار موثر بوده و می‌توان ادعا کرد که زبان فارسی جزئی از شاخصه‌های هویت ملی ایرانیان به شمار می‌رود (۱۳). زبان فارسی، فرهنگ و مذهب و آیین و وطن و وحدت ایرانی است و بدون یک فارسی پالوده و زلال، نمی‌توان انتظار یک جامعه سالم و زلال را داشت و ما مدام در حال تخریب زبان مادری‌مان و خودمان هستیم. دایرة لغات اصیل فارسی که در زندگی از آن‌ها استفاده می‌کنیم، کمتر و کمتر می‌شود و این یعنی با هزار و یک مفهوم غریبه می‌مانیم و هزارویک مفهوم و فرهنگ غریبه را از زبان‌های غریبه وارد زندگی خود می‌کنیم (۱۲). با در نظر گرفتن اهمیت زبان فارسی در وحدت و یکپارچگی این پژوهش قصد دارد به تحلیل میزان تأثیرگذاری زبان فارسی در وحدت و یکپارچگی ملی بپردازد.

۳. مبانی نظری

زبان: توسعه‌یافته‌ترین ابزار فکری است که برای برقراری ارتباط بین انسان‌ها و جوامع انسانی به کار گرفته می‌شود. گرچه با ابزارهای دیگری مانند علائم، هنرهای بصری همچون نقاشی و مجسمه‌سازی نیز می‌توان ارتباط برقرار نمود، اما انتقال مفاهیم پیچیده ذهنی به ساده‌ترین و کامل‌ترین شکل ممکن فقط از طریق زبان نوشتاری و گفتاری ممکن است (۱۱).
وحدت: یعنی یکپارچگی ملت ایران. انسجام اسلامی، یعنی ملت‌های مسلمان باهم همراه باشند. عبارت از همکاری، همدلی و نزدیک شدن مذاهب اسلامی بر اساس اصول مسلم و مشترک اسلامی جهت شناخت یکدیگر و اتخاذ تدابیر لازم و موضع واحد برای تحقق اهداف عالیه (۱۴).

۴. پیشینه تحقیق

کریمی (۱۳۹۷)، در تحقیقی با عنوان " نقش زبان فارسی در هویت و وحدت ملی "، به این نتیجه رسید که زبان فارسی در عرصه های فرهنگی و اجتماعی و حتی سیاسی کشورمان، بیشترین سهم و اثر را در ظهور تکوین و استمرار هویت و اتحاد ایرانیان داشته است. (کریمی، ۱۳۹۷).

جامی (۱۳۹۷) نیز به بررسی " نقش زبان و ادبیات فارسی در وحدت جهانی و راه های پیشرفت و ماندگاری " پرداخت. زبان همواره میدان تجلی احساسات، عواطف و تصویر آفرینی در زمینه های مختلف است و ادبیات بر همه آثار رو موضوعات ادبی اعم از شفاهی، حفظی و چاپی اطلاق می شود که در معنای کنونی به دو صورت عام و خاص مورد توجه قرار می گیرد. ادبیات ملت ها، زبان و فرهنگ آن هاست که مرزهای جغرافیایی و تاریخی را طی کرده و با دیگر ملت ها سخن می گوید. زبان و ادبیات فارسی از استوارترین بر پایدارترین فرهنگ ایرانی است که امروزه بدان تکلم و کتابت می شود و توانسته است طبق فرمایش

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

رسول رحمت (ص) سحر و حکمت بیافریند. گسترش و وسعت زبان و ادبیات فارسی را می توان از شمال شرقی به آسیای میانه، از مشرق به چین، از جنوب به تمام شبه قاره های هند و از مغرب به سراسر آسیای صغیر دانست (جامی، ۱۳۹۷).
فلاح (۱۳۸۶) در پژوهشی تحت عنوان "نقش زبان فارسی در وحدت و یکپارچگی ملت ایران" پرداخته و یافته ها نشان می دهد در حقیقت زبان فارسی همیشه چون حلقه ای مرئی و نامرئی، هویت ملی ایرانیان و اقوام آن را به یکدیگر پیوند داده و اکنون نیز همچنان عامل اصلی وحدت ملی ایرانیان است. (۱).

۵. روش پژوهش

تحقیق حاضر به صورت کتابخانه ای و با مرور انواع کتابها و مقالات در مورد تأثیرپذیری وحدت و یکپارچگی از زبان فارسی انجام شده است.

۶. یافته های پژوهش

اقلیم فرهنگی ایران زمین، در صفحات تابناک خود، همواره گنج شایگان فرهنگ و تمدن کهن بشری بوده و در دامان پرمهرش، شاعرانی سترگ و جاویدان پرورانده که هر یک، در حلقه ادیبان جهان، چونان خورشیدی می درخشند. رودکی، فردوسی، خیام، سنایی، عطار، نظامی، سعدی، مولوی و حافظ؛ گوهران شب چراغ سرزمین سرود و سخن اند و زبان گویا و چشم بینای روزگار. یادگارهایی گران قدر از تواریخ ایام که میراث شعری و ادبی آنان هرگز در مرزهای سیاسی محدود نمانده و سراسر گیتی را در نور دیده است (۱). این شاعران همان دانایانی هستند که حکیم نظامی گنجوی درباره شان چنین می سراید: پیش و پسی بست صف کبریا/ پس شعرا آمد و پیش انبیا. میراث گران قدر این شاعران در کنار یادگارهای نثر پردازان این اقلیم فرهنگی، جزئی از هویت و شناسنامه فرهنگی ما ایرانیان قلمداد می شود که در کنار فلسفه و حکمت، ریاضیات، هندسه، نجوم، طب، فقه، معماری و هنرهای تصویری، «گنج پایدار تمدن ایرانی» خوانده می شود. شعر و ادب فارسی، حکایت حال و روایت احوال ایرانیان در فراخنای تاریخ است (۲). بازتابی از روح لطیف انسانی و قدیمی ترین و مؤثرترین رسانه ملت ایران و به عنوان پیامی برای جهانیان است. یکی از کاراترین عوامل تحکیم و تقویت هویت ملی و دینی و مخزن خرد و اندیشه ورزی و گنجینه مهر و مدارا و از همین روی شعر و ادب فارسی خزانه ای سرشار از معانی بلند و پرمغز انسانی و کلید آن پاسداشت زبان فارسی قلمداد می شود (۴).

نقش زبان فارسی در یکپارچگی و وحدت ملی ایرانیان کتمان ناپذیر است؛ و چون سدی پولادین در برابر یورشها و هجمه ها، محکم و مقاوم نقش خویش را نمایان می سازد و به مثابه باروی تسخیرناپذیر، از هویت ایرانی دفاع می کند. تردیدی نیست که میراث گران قدر شعر اصیل فارسی، پویان و پرتوان، به حرکت رو به کمال خود در گستره شعر معاصر ادامه می دهد. به طوری که می توان گفت: پیوندی دوباره در پرتو انقلاب اسلامی باریشه ها و رویش های خود برقرار کرده است. آری، انقلاب اسلامی با شعر بالید و شعر هم با انقلاب اسلامی و به تعبیر مقام معظم رهبری، انقلاب اسلامی افق جدیدی از منظر سوژه ها، مفاهیم و مضمون های شعری، در شعر باز کرد (۳). شعر فارسی از سپیده دمان تاریخ ایران تا امروز چونان گلی صدف، صدها شاعر شهیر به خود دیده تا در دوران معاصر بر خیال نازک و اندیشه بلند شاعری توانا چون استاد محمدحسین شهریار رسیده

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

است؛ شاعری که همچون پیشینیان خود، از رودکی و فردوسی و سعدی و نظامی و حافظ و مولانا گرفته تا شاعران هم‌عصر خود نظیر: ملک‌الشعرای بهار و پروین اعتصامی و نیما و ...، زبان فارسی را به‌مثابه زبانی ملی - میهنی برای خود برگزید؛ و البته که در اشعار کوتاه و بلند خود به‌ویژه منظومه «حیدربابا» شاهکارهایی از شعر ترکی را هم به نیکوترین وجه آن به یادگار گذاشت (۶). و به‌راستی که زبان شیرین فارسی همان زبانی است که روزانه میلیون‌ها فارسی‌زبان، از قفقاز و فرارود تا کرانه‌های خلیج فارس، دانش جدید را از طریق آن فرامی‌گیرند و می‌آموزند؛ و همه این‌ها، ثمرات پیوند گسست‌ناپذیر شعر و ادب فارسی با زبان و خط شیرین آن است و پیش‌بینی می‌شود که ان‌شاءالله زبان فارسی در همه زمینه‌ها همچنان غنی‌تر از همیشه خواهد بود (۷).

ایران دارای قلمرویی جغرافیایی-تاریخی است که دگرگونی‌های همه‌جانبه را در تاریخ خود از سرگذرانده است و واقعیت‌های تاریخی گویای آن است که انقباض و انبساط مرزهای جغرافیایی ایران و موقعیت و مقام معنوی و سیاسی آن در نظام جهانی همواره تحت تأثیر عوامل گوناگون داخلی و خارجی بوده است. همبستگی ملی از جمله عواملی بوده که از گذشته‌ای دور تاکنون همواره نقشی به سزا در تحولات ایران و موقعیت آن در نظام جهانی و منطقه‌ای داشته است امروزه از سوی محققان علل زیادی به‌عنوان مؤلفه‌های مؤثر در همبستگی ملی برشمرده شده است که در این سلسله گزارشی به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. در بخش اول به دو موضوع زبان فارس و نماد ملی پرداخته شده است که در ادامه می‌آید (۱۰).

زبان فارسی ابزار ارتباط متقابل اکثریت مردم ایران شناخته می‌شود زبان‌های فارسی، پشتو، کردی، بلوچی، تاجیک، اوستی، گیلکی و مازندرانی از خانواده هندواروپایی، زیرگروه هندو ایرانی و شاخه ایرانی هستند علاوه بر این گویش‌های محلی متعلق به اقوام پیرامون ایران نیز از خانواده زبان‌های ایرانی به شمار می‌روند در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، از زبان فارسی به‌عنوان زبان رسمی کشور و عامل مشترک یاد شده است و اقوام مختلف نیز تاندازه‌ای با آن آشنایی دارند درصد بالای افرادی که فارسی می‌دانند حاکی از این است که این زبان به‌عنوان وجه ممیزه ملت، می‌تواند عامل مهمی در ایجاد تفاهم، انتقال مفاهیم و گسترش همبستگی ملی باشد (۱۳). زبان فارسی همواره از روزگاران کهن تاکنون، نقش بسیار مهمی در وحدت و یکپارچگی اقوام و مردم ایران عهده‌دار بوده است. تمام گروه‌های مختلف قومی و نژادی و زبانی در سه دوره تمدنی تاریخ ایران، اگر بر سر هر چیز دیگری ستیز و مخالفت داشته‌اند، در این باره همیشه هم‌سو و هم‌نظر بوده‌اند (۱۱). این ضرورت و اتفاق نظر بیشتر از طرف کسانی احساس شده است که یا از اقوام غیرفارسی‌زبان بوده‌اند و یا به زبان عربی و ترکی و دیگر گویش‌های قومی، احاطه و آشنایی کامل داشته‌اند. انتخاب زبان فارسی به‌عنوان محور اساسی وحدت ملی، نه از روی تعصب و نه از روی کینه‌توزی نسبت به زبانه‌ای دیگر انجام یافته است، بلکه این انتخاب آگاهانه و بر اساس نیازی اجتماعی و تاریخی و از روی احساس مسؤولیت شکل گرفته است؛ نویسندگان، روشنفکران، نخبگان، عالمان و شاعران از روی وظیفه ملی و برای رشد فرهنگی و فکری مردم و جلوگیری از پراکندگی و گسیختگی جامعه دست به چنین کاری زده‌اند؛ کاری که البته موردپذیرش همه مردم ایران بوده است (۱۲). این گرایش در ایران، گرایشی سراسر بوده و تمامی گروه‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را در برمی‌گرفته است. این همفکری و هم‌نظری در درازای تاریخ ایران، باعث شده است تا زبان فارسی نه تنها به‌صورت زبان ذوق و عرفان و شعر و فلسفه و تاریخ و فرهنگ ایران درآید، بلکه در هويت بخشیدن به ایران و حفظ وحدت ارضی و فرهنگی آن نیز نقش بدون انکاری بازی کند (۱۴). از نظر تاریخی و سیاسی نیز در ایران، دولت‌ها هیچ‌گاه زیر سلطه کامل یک گروه قومی نبودند و «دولت در ایران ابزار سلطه یک گروه بر گروه‌های دیگر نبوده است. در دوران تاریخی پس از سلجوقی ترکیبی از نخبگان سیاسی، سنتی آذری، فارس و در برخی موارد کردها بر کشور حکومت کرده‌اند. بدین ترتیب، درحالی که شاه معمولاً آذری یا از بقیه اقوام بود، وزرا و مشاوران بلندپایه یا فرمانروایانش از فارس‌ها، آذری‌ها و تا حدی کردها، بلوچ‌ها و دیگران بوده‌اند.» خوشبختانه، هم کردها، هم آذری‌ها و هم بلوچ‌ها

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

دارای رهبران شایسته و وطن دوستی هستند که خود را از هر ایرانی، ایرانی تر می‌دانند (۱). در دوره قاجارها نیز که ترک‌زبان بودند هرگز با زبان پارسی دشمنی نوزیدند. آن‌ها با این زبان ستوده شدند و از این زبان مشروعیت یافتند و با این زبان پایه‌های حکومتشان را استوار کردند. در این دوره زبان پارسی، زبانی بود که تمام اقوام ایران را به یکدیگر پیوند می‌داد. حکومت قاجار از چندین ولایت با اقوام گوناگون اداره می‌شد، اما آنچه بیش از هر چیز برای این اقوام اهمیت داشت، نخست ایرانی بودن و سپس به فارسی گفتن و سرودن بود. از زمان تأسیس دارالفنون، زبان آموزش و علوم و فنون جدید نیز فارسی بود؛ زبانی که از اجماع همه اقوام و مردم ایران به‌عنوان زبان مشترک قلبی، فرهنگی، تاریخی و برخوردار از ظرافت و لطافت، به‌عنوان رشته پیونددهنده تمام ساکنان این مرزوبوم، انتخاب شد و همگان با گشاده‌رویی تمام، با حسن استقبال، آن را پذیرفتند و در پاسداری از آن کوشش‌های فراوان کردند (۹).

در دوره بیداری و انقلاب مشروطه که علاوه بر فارس-ها، آذربایجانی‌ها، بختیاری‌ها، ارمنی‌ها، کردها و عرب-ها در این خیزش و نهضت مردمی دست داشتند، باز تمام اشعار و نوشته‌ها و اعلامیه‌های جنبش مشروطیت، به زبان فارسی بود. در همین زمان نخستین تکاپوها برای سرایش شعر نو فارسی، از آذربایجان شکل گرفت. تقی رفعت و جعفر خامنه‌ای که پیش از نیما شعر نو سرودند، هر دو از آذربایجان بودند. آن‌ها و بسیاری از شاعران دیگر از اقلیم آذربایجان بالیدند و جملگی با زبان سحرآمیز فارسی، مردم را به شرکت در این جنبش فراخواندند. آذربایجانی‌ها و دیگر اقوام ایران، همان‌گونه که در گذشته، در شکل دادن میراث جاویدان فرهنگی و سیاسی و اجتماعی ایران نقش اصلی و اساسی داشتند، در دوره مشروطیت نیز همان نقش را ایفا کردند و در حیات سیاسی و اجتماعی و فرهنگی ایران مشارکت بسیار فعالی داشتند. این واقعیت به‌ویژه در مورد ایرانیان آذربایجانی که بسیاری از شعرا و نویسندگان و ادبای ایرانی از میان آن‌ها برخاسته‌اند بسیار چشمگیر است (۲). اگر بخواهیم فقط نام شاعران و نویسندگان فارسی‌گوی آذربایجانی را ذکر کنیم، فهرست آن خود کتاب قطوری خواهد شد. تنها در کتاب دانشمندان آذربایجان تألیف محمدعلی تربیت (تهران، ۱۳۱۴) و کتاب سخنوران آذربایجان تألیف عزیز دولت‌آبادی (تبریز ۱۳۵۷) نام صدها تن از دانشمندان و سخنوران آذربایجان ذکر شده است. از این‌ها گذشته، اندیشه ملیت ایرانی، دولت ملی، احیای عظمت پیشین ایران و آموزش پیشرفته و فراگیر زبان فارسی از ابتکارات شاعران و اندیشمندان آذربایجانی است. کسانی چون آخوندزاده، طالبوف تبریزی، زین‌العابدین مراغه‌ای، پیرنیا، رشديه، کسروی، پورداوود و دیگران از پیشگامان این مهم بوده‌اند (۳). محمدحسین شهریار (م ۱۳۷۶ هـ ش): شهریار سخن ایران که زاده تبریز است و از اقلیم آذربایجان، جز منظومه «حیدرآباد» ی خویش و چند قصیده، تمام اشعار خود را به زبان فارسی سروده و همیشه و همواره دیگران را به ارج‌گذاری به فرهنگ ایران و پاسداشت زبان فارسی سفارش کرده است. وی آگاهانه و دلسوزانه همه مردم ایران را به وحدت و یکپارچگی فرامی‌خواند و از مردمان آذربایجان می‌خواهد به حرف و تبلیغات ناکسان توجهی نداشته باشند:

اختلاف لهجه ملیت نزاید بهر کس
بی‌کس است ایران، به حرف ناکسان از ره مرو
صبح را خوانند شام و آسمان را ریسمان
گر بدین منطق تو را گفتند ایرانی نه ای
ملتی با یک‌زبان کمتر به یاد آرد زمان
جان به قربان توای جانانه آذربایجان (۹).

زبان فارسی در گذشته‌ای نه‌چندان دور، از چنان قدرت جهانی برخوردار بود که دایره نفوذ آن از یک‌سو تمامی آسیای کوچک را تا کناره «شاخ زرین» در «به سفر» در برمی‌گرفت و از سوی دیگر بر تمامی شبه‌قاره هند پرتو می‌افکند. در دوران «بابریان» در هند و دوران حکومت سلسله «بهمنی» در ناحیه «بنگلور» و «میسور» در فلات «دکن» باینکه حکمرانان مزبور ریشه از نژاد ترکان داشتند، ولی در سرزمین‌های پهناور آن‌ها زبان رسمی و مکاتباتی و گفت‌و شنود، فارسی بود. شاعران و

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

نویسندگان فارسی گو از بیدل تاجیک تا صائب تبریزی از اصفهان، همه مورد استقبالشان بودند. به عبارت دیگر از زمان ورود «غور»ها تا انقراض سلسله مغولان هند در سال ۱۷۷۱ میلادی، مدت هفتصد سال زبان فارسی در هندوستان از رواجی چشمگیر برخوردار بود (۶). گذشته از پادشاهی چون «شمس الدین محمد بابر» که خود ادب دوست و شاعری با مایه و اهل مطالعه بود و سفرنامه هایش را نیز خود می نوشت، دیگر شاهزادگان این خاندان، چون «دارا شکوه» چنان در زبان فارسی توانایی یافتند که بخش هایی از اوپانیسادهای نام «سر اکبر» به وسیله او به فارسی ترجمه شد. در زمان های دیگر، شاهان این سلسله، حماسه ها و اساطیر و اشعار هندی چون بخش هایی از رامایانا و مهاباراتا به فارسی برگردانده شد. با استقرار انگلیس ها در هند، به ویژه از آغاز قرن نوزدهم، نخست از راه قبضه کردن سیستم آموزش و پرورش و سپس به اجرا گذاردن قوانین استعماری در مورد اجبار به کار بردن زبان انگلیسی در مکاتبات اداری و حکومتی، کوشش فراوانی شد تا زبان فارسی را از گردونه خارج سازند. به بیان دیگر برای سلطه کامل بر هند، یکی از هدف های اصلی انگلیسی ها از گردونه خارج ساختن زبان فارسی بود (۷).

انگلیسی ها بعد از جنگ اول با افغانستان و شکست سختی که نصیبشان گردید و منجر به آن شد که ۱۶۰۰۰ کشته به جای بگذارند، بر آن شدند تا حکومت سیک ها را در پنجاب براندازند. با براندازی سیک ها در پنجاب، کوشیدند تا زبان فارسی را که در تمامی زمینه های مختلف زندگی مردم این ناحیه ریشه و نفوذی ژرف داشت از میان ببرند. ولی جالب آن که تا سال های سال حتی در دادگاه های این منطقه نیز زبان فارسی، زبان رسمی به شمار می آمد و شکایت کننده و متهم هر دو می بایست مطلب خود را به فارسی عنوان می کردند. آنچه برش مردم برای آن بود تا به کوتاهی، آگاهی هایی درباره حوزه و منطقه نفوذ فرهنگ ایرانی و زبان فارسی به دست داده باشم. باشد که همگان تمامی نیروی خویش را در راه سربلندی و توانمندی دیگران این زبان به کار گیرند و بازماندگان فارسی گوی سرزمین چین و ختن را برای زنده نگه داشتن این زبان تشویق کنند و بر سرشور آورند (۱۰).

زبان فارسی از حداقل هزار سال پیش عامل اتحاد انسجام و یکپارچگی ملت ایران بوده که تمام زبان های ایرانی زیر چتر او هستند و با آن ها رابطه خویشاوندی دارد، از آن ها واژه می گیرد و به آن ها واژه می دهد. وی افزود: به زبان مشترک ما حمله می کنند چون می خواهند کارکردش را بزنند، کارکرد زبان مشترک، انسجام آفرینی، هویت بخشی و ایجاد یکپارچگی است، لذا حمله به زبان فارسی، حمله به هویت ماست. جامعه دانشگاهی باید آینده نگرانه به مسئله تعرض به زبان فارسی نگاه کند، ما تعرض به زبان فارسی را بر نمی تابیم، چرا که تعرض به هویت ماست، هویت ما از جغرافیای ما هم برای ما مهم تر است (۱۱). تقویت زبان فارسی، تقویت هویت ملی، استقلال و عزت کشور ماست، تقویت زبان فارسی آماده شدن ما برای انتشار تمدن ماست، ما ادعا داریم که در مسیر تمدن سازی نوین و شکوفایی نوین اسلامی هستیم این تمدن زبان می خواهد، برای این که منتقل شود یک زبان قوی هم می خواهد (۱۲). یک زبان ملی هم می تواند وفاق میان عناصر مستقر در آن حوزه جغرافیایی را فراهم کند. زبان فارسی هم یکی از این عناصر است که باز با همه فراز و فرودی که داشته است توانسته به عنوان یک مؤلفه مانا، پایا و پردوام در حوزه سرزمینی ایران همه اقوام را با همه تنوع خودش به هم نزدیک کند. سومین عنصر در حوزه جغرافیای ایران چه پیش از اسلام و چه بعد از اسلام عنصر دین است که البته بعد از اسلام این مؤلفه توانسته است با آن مؤلفه ها و اصول شناخته شده اصیل خودش همه آن اختلافات فرقه ای یا مذاهب مختلف را در کنار هم دیگر قرار بدهد (۱۳). کما اینکه دین اسلام هم فراز و فرودی را پشت سر گذاشته است اما در واقع ایرانی ها توانستند مهم ترین و شاید ارکان مهم همه مذاهب اسلامی را که تا امروز در جهان تأثیر گذار هستند، تقویت کنند و به آن یک هویت دقیق ببخشند. بنابراین چه مذاهب اهل سنت و چه مذاهب تشیع در ایران دارای سابقه دیرینه ای هستند و دین اسلام به عنوان رکن رکن این مذهب توانسته است میان این ها یک وفاق مهم ایجاد کند. بنابراین تقویت این سه عنصر در وهله نخست کمک می کند تا هویت ایرانی به معنای دقیق خودش شکل بگیرد (۱۴).

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

دارد(۱۲). در واقع آغازگر بسیاری از دیوان‌های شعرای فارسی‌زبان از قدیم‌الایام تا دوران معاصر پس از حمد و ستایش پروردگار متعال، از وجود پربرکت حضرت رسول اکرم (ص) به‌عنوان اسوه حسنه و رحمه‌العالمین یاد شده است که همواره منادی و سلسله‌جنبان مسئله وحدت بوده‌اند و این رویه از نگرانی برای امتداد یکپارچگی و همبستگی امت اسلام در ذهن و فکر این بزرگان حکایت دارد. آغاز هفته وحدت و همچنین تلاش‌هایی که دشمن طی چند وقت اخیر به‌منظور راه انداختن دعوای مذهبی و قومیتی در بین مردم کشورمان انجام داده، بهانه‌ای شد تا «جوان» در گفتگو با استاد مصطفی محدثی خراسانی به بررسی و واکاوی علل و ریشه‌های شکل‌گیری نگاه وحدت‌آفرین در بین اشعار شاعران و همچنین برنامه‌ریزی و کنش‌هایی که می‌تواند منجر به تقویت این مقوله بسیار مهم در لایه‌های مختلف جامعه شود، پردازد(۱۳).

تعداد زیادی از شعرای کشورمان فارغ از قومیت و مذهب در بحث وحدت و لزوم تقویت این نگاه بین مسلمانان اشعار زیبایی سروده‌اند که از فردوسی و بیدل و عطار تا سعدی و مولوی و شهریار و اقبال لاهوری و ادبای زیاد دیگری در این گستره قرار می‌گیرند(۴). عمده کنش و کاربستی که باعث جوشش چنین اشعاری شده و می‌شود، چیست؟ اثر هنری و حالا خصوصاً شعر اصلاً مولود وحدت وجودی شاعر است، یعنی تا وقتی شاعر در درون خودش به یکپارچگی، وحدت و انسجام نرسیده باشد. بر اساس کشفیات علمی ظاهراً بدن انسان‌ها متشکل از ۱۲۴ میلیون سلول است، تا همه این‌ها دست‌به‌دست هم ندهند اثر هنری خلق نمی‌شود. علت آن هم این است که خاستگاه هنر وحدت است، بنابراین وحدت‌آفرین هم است و دعوت‌کننده به مهر و مسالمت و همزیستی و رشد و اعتلاست. اساساً ادبیات و شعر فارسی مشخصه‌اش همین وحدت‌آفرینی است. شما غزل عاشقانه هم که می‌خوانید به مهرورزی و بشریت و هستی و انسان و خدا دعوت می‌شود. این یک وجه کلی است و کارنامه کلی شعر فارسی کارنامه وحدت و دعوت به یکپارچگی است(۷). رویکرد وحدت‌آفرین در شعر شعرای زیادی وجود داشته است، لکن شعر بیدل و اقبال لاهوری یک وجه تمایزی با دیگران دارند و آن هم پرتکرار بودن چنین اشعاری است که لزوماً در مقدمه و دیپاچه‌سرایی یا اشعار ابتدایی دواوین شعراء بروز بیشتری دارد. باوجوداین، تکیه بر اهمیت زبان فارسی به‌عنوان زبان مشترک و زبان ملی ایرانیان، نباید ما را به افکاری رهنمون شود که از اهمیت و ارزش دیگر زبان‌ها و گویش‌های رایج در کشور خود غافل شویم و آن را بخش‌هایی از میراث ماندگار فرهنگی و معنوی خود به حساب نیاوریم(۶).

امیدواریم همان‌گونه که تاکنون به تجربه ثابت شده است، تیغ تیز هیچ نژاد و تباری، نتواند این رشته محکم دیرینه را از هم بگسلد؛ چنان‌که تیغ برای چنگیز و هلاکو و تیمور و دیگر تبارهای خون‌ریز هم نتوانست این رشته پیوند دیرینه را ببرد و از هم واگسلد. القصه، برای ایرانیان، از هر قوم و نژاد و مذهب و مسلک، آنچه مهم است، ایرانی بودن و ایرانی ماندن و حفظ و حراست از زبان شیرین فارسی است. به گفته رهی معیری:

ترکی و پارسی نکند فرق پیش ما از هر کجا که زاده‌ای ایران‌پرست باش (۴).

۷. نتیجه‌گیری

زبان شیرین فارسی عامل مهم وحدت ملی ایرانیان و میراث مشترک همه فارسی‌زبانان است، از این رو حفظ، تقویت و گسترش این زبان تمدن‌آفرین وظیفه‌ای ضروری و ارزشمند برای پاسداری از استقلال و کین سرزمین و ملت ما است. هویت فردی و اجتماعی هر یک از ما در گرو زبان ما است و زبان فارسی مانند منشوری است که هویت فرهنگی تمامی ما ایرانیان را شکل می‌دهد. پاسداشت

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

و پیشبرد زبان فارسی باید به‌دوراز هرگونه تنگ‌نظری و نگاه باستان‌گرایانه، سره‌گرایانه، قومی و نژادی دنبال شود. زبان فارسی‌زبان حماسه و عشق و عرفان است؛ زبان بالندگی تمدنی است که پیشتاز گذار کاروان بشری از کویر خشک جاهلیت و رسیدن به دشت پربرکت همبستگی و مدنیت بوده است. در عصر ما نیز، زبان فارسی جریانی همیشه جوشان و پویا در عرصه جهانی، ملی و منطقه‌ای است. در روزگاری که آمار زوال زبان‌ها روزانه بالا می‌رود و قدرت غالب رسانه‌ها، زبان‌ها را یکی پس از دیگری به کام خاموشی فرو می‌فرستد، با هیچ‌یک از تعریف‌های علمی موجود، زبان فارسی‌زبان درخطر نیست.

زبان فارسی همواره از روزگاران کهن تاکنون، نقش بسیار مهمی در وحدت و یکپارچگی اقوام و مردم ایران عهده‌دار بوده است. تمام گروه‌های مختلف قومی و نژادی و زبانی در سه دوره تمدنی تاریخ ایران، اگر بر سر هر چیز دیگری ستیز و مخالفت داشته‌اند، در این باره همیشه همسو و هم‌نظر بوده‌اند. این ضرورت و اتفاق نظر بیشتر از طرف کسانی احساس شده است که یا از اقوام غیرفارسی‌زبان بوده‌اند و یا به زبان عربی و ترکی و دیگر گویش‌های قومی، احاطه و آشنایی کامل داشته‌اند. انتخاب زبان فارسی به‌عنوان محور اساسی وحدت ملی، نه از روی جهل و تعصب و نه از روی کینه‌توزی نسبت به زبان‌های دیگر انجام‌یافته است، بلکه این انتخاب آگاهانه و بر اساس نیازی اجتماعی و تاریخی و از روی احساس مسؤولیت چهره بسته است. نویسندگان، روشنفکران، نخبگان، عالمان و شاعران از روی وظیفه ملی و برای رشد فرهنگی و فکری مردم و جلوگیری از پراکندگی و گسیختگی جامعه دست به چنین کاری زده‌اند؛ کاری که البته موردپذیرش همه مردم ایران بوده است. این گرایش در ایران، گرایشی سراسر بوده و تمامی گروه‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را در برمی‌گرفته است. این همفکری و هم‌نظری در درازای تاریخ ایران، باعث شده است تا زبان فارسی نه تنها به‌صورت زبان ذوق و عرفان و شعر و فلسفه و تاریخ و فرهنگ ایران درآید، بلکه در هویت بخشیدن به ایران و حفظ وحدت ارضی و فرهنگی آن نیز نقش بدون انکاری بازی کند.

شاعران همواره بر این امر واقف بوده‌اند آنچه نجات‌دهنده جامعه از تنش‌ها، اختلاف‌ها و کینه‌ها هست و آنچه عامل استمرار حیات و تکامل است و برای جامعه، سعادت، قدرت و عزت به ارمغان می‌آورد، وحدت است و در برابر، آنچه نابودی و عقب‌ماندگی از کاروان تمدن و در نتیجه تسلط استعمارگران را باعث می‌شود، تفرقه و اختلاف است. شاعران همگان را به پاسداشت ارزش‌ها و رفتارهای اخلاقی همچون: عشق و نوع‌دوستی، گرایش به فطرت انسانی، تعقل و دوراندیشی، خدمت به هم‌نوع و گفت‌وگوی منطقی و پرهیز از صفات ناپسند انسانی چون: ستم و بی‌عدالتی، ستیزه‌جویی و کینه‌توزی فرامی‌خوانند.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

۸. مراجع

۱. فلاح، مرتضی. (۱۳۸۶). نقش زبان فارسی در یکپارچگی و وحدت ملی ایران. پژوهش های ادب عرفانی (گوهر گويا)، ۱(۴)، ۱۳۱-۱۶۴.
۲. کیانپور، مسعود، ناصری. (۱۳۹۴). تحلیل مضمون تفکرات قالبی نسبت به قومیت (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه اصفهان). جامعه شناسی کاربردی، ۲۶(۲)، ۵۹-۷۶.
۳. جامی رودی، عبدالغفور، (۱۳۹۷)، نقش زبان و ادبیات فارسی در وحدت جهانی و راه های پیشرفت و ماندگاری، دوازدهمین کنگره ملی پیشگامان پیشرفت، تهران.
۴. کریمی، فاطمه، (۱۳۹۷)، نقش زبان فارسی در هویت و وحدت ملی، سومین همایش ملی زبان، ادبیات و بازشناسی مشاهیر و مفاخر، تربت حیدریه.
۵. رستگار، ربانی. (۱۳۹۳). تحلیلی بر وضعیت هویت ملی و ابعاد ششگانه آن در بین شهروندان شهر اصفهان. جامعه شناسی کاربردی، ۲۴(۲)، ۱-۲۰.
۶. ولی زاده، ابراهیم پور، احمدرش، رشید. (۱۳۹۸). تبارشناسی هویت قومی ترک زبانان در دوره رضاشاه. مطالعات جامعه شناسی، ۱۲(۴۲)، ۴۱-۵۶.
۷. رستگار فسایی، منصور. (۱۳۸۱). «فردوسی و هویت شناسی ایرانی»، مجموعه مقالات درباره شاهنامه فردوسی، تهران: انتشارات طرح نو.
۸. ریاحی، محمد امین. (۱۳۶۹). زبان و ادب فارسی در قلمرو عثمانی، تهران: انتشارات پاژنگ.
۹. اقبال لاهوری، محمد. (۱۳۶۶). کلیات اشعار فارسی اقبال لاهوری، مقدمه و حواشی م. درویش، تهران: انتشارات جاویدان، چاپ سوم.
۱۰. احمدی، حمید. (۱۳۸۴). قومیت و قوم گرایی در ایران، تهران: نشر نی، چاپ پنجم.
۱۱. اجالالی. (۱۳۹۵). جهانی شدن و زبان فارسی: نکاتی درباره برنامه ریزی زبان ملی. مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۸(۳)، ۶-۱۲.
۱۲. نوین، مرادگنجه. (۱۳۹۵). دعوت به وحدت و نوع دوستی در ادبیات عرفانی. دو فصلنامه علمی پژوهشی پژوهشنامه عرفان، ۱۰(۱)، ۱۰۸-۱۳۴.
۱۳. نعمتی، فاروق. (۱۳۹۹). وحدت؛ گفتمانی در بستر ادبیات پایداری؛ با تأملی در شعر معاصر فارسی و عربی. فصلنامه مطالعات ادبیات تطبیقی، ۱۴(۵۴)، ۳۳۵-۳۵۵.
۱۴. آقامحمدی، اسدی. (۱۳۹۹). واکاوی ابعاد و مؤلفه های شاخصه هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش ایران. سیاست های راهبردی و کلان، ۷(۲۷)، ۴۵۴-۴۷۱.